

Korporatisme in Nederland¹

Onder invloed van de economische crisis is met name in de tweede helft van de zeventiger jaren het debat over de noodzaak en (on)mogelijkheden tot sociale en economische ordening weer opgelaaid. Daarbij wordt impliciet of expliciet een discussie voortgezet die in het Interbellum gevoerd is over de mogelijkheden tot planning van een — in crisis verkerende — kapitalistische samenleving. In dat debat ging het om de noodzaak tot staatsinterventie in het maatschappelijk leven, de vorm waarin dat diende te geschieden en de positie van het parlement daarin. Eén en ander resulteerde direct na de oorlog onder andere in het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen (1945) dat voor de regeling van het aangaan en beëindigen van arbeidsverhoudingen nog steeds geldt, en de Wet op de Bedrijfsorganisatie (1950) waarbij de SER werd ingesteld en de mogelijkheid tot het instellen van Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties werd geschapen. Wat dat laatste betreft bleef deze 'raamwet' voornamelijk kozijn: de mogelijkheid tot korporatieve ordening van het bedrijfsleven op bedrijfstakniveau werd nauwelijks benut. Gegeven de voorspoedige ontwikkeling van de wereld-economie bleek het mogelijk om met behulp van de geleide loonpolitiek aangevuld met een op Keynesiaanse leest geschoeide budgetpolitiek een grote mate van industriële groei te garanderen. Eerst stagnatie in die groei en een toenemende noodzaak om te komen tot (publieke) herstructurering van de industrie maakte de vraag naar de politieke aspecten van de economische ordening weer actueel. En zo was er in 1978 'een boek op zoek naar zijn auteurs' (Intermediair, 24 februari 1978).

Nu, twee jaar later is dat boek met acht auteurs bij Samson verschenen. Het vormt zonder twijfel een nuttige bijdrage aan de meningsvorming over de wijze waarop de economische problemen worden tegemoet getreden. Dat het toch enigszins teleurstelt is mijns inziens te wijten aan de onzorgvuldige wijze waarop het zijn auteurs gezocht heeft.

Het boek valt uiteen in drie delen. In deel I wordt de ideeëngeschiedenis

1. H.J.G. Verhallen, R. Fernhout, P. Visser (red.), *Korporatisme in Nederland*. Belangenroepen en Democratie. Samson, Alphen a.d. Rijn, 1980.

van het korporatisme behandeld; deel II behandelt de juridische structuur waarin economische belangengroepen in Nederland geïncorporeerd zijn en deel III bevat een drietal pogingen tot theorievorming.

Om met het slechtste te beginnen: deel I is vrijwel overbodig. De behandeling van Frans van Waarden van het katholieke denken over het korporatisme is voor veel lezers wellicht een kennismaking met een groot aantal katholieke geleerden in binnen- en buitenland, het wordt volstrekt losgemaakt van de maatschappelijke omstandigheden, waaronder dat denken zich kon ontwikkelen. Kenmerkend is ook dat Van Waarden het begrip korporatisme losmaakt van de katholieke en fascistische 'toepassing'.

Datzelfde geldt *mutatis mutandis* voor de bijdrage van Holterman over het syndikalisme als alternatief. Zoals deze titel al aangeeft, gaat het verhaal van Holterman niet over het korporatisme, maar over anarchisme en syndikalisme. Noch anarchisme noch syndikalisme hebben volgens Holterman iets met het korporatisme te maken. Maar waarom dan deze uiteenzetting over de ideeën van Proudhon, Bakoenin, Landauer, Kropotkin, Sorel, Besnard en De Santillan opgenomen in een bundel over korporatisme in Nederland?

Beide auteurs hebben bovendien de hinderlijke neiging om ook de mogelijkheid hun onderwerp op Nederland te betrekken niet te benutten. Wanneer Van Waarden het heeft over opvattingen van socialistische en marxistische theoretici over de hegemonie van multinationale ondernemingen en kapitaalgroepen over de staat (p. 18) verwijst hij naar Boccara en Miliband, terwijl er toch ook in Nederland over geschreven is (bijvoorbeeld Fennema, 1975; Stuurman, 1978). En Holterman verwijst bij zijn behandeling van consumptie- en produktiekoöperaties wel naar voorbeelden uit Duitsland en Engeland, maar schijnt niet op de hoogte te zijn van het feit dat ook in Nederland produktie- en consumptie-koöperaties beproefd zijn (zie Becker/Frieswijk, 1976).

Deel I had dus achterwege kunnen blijven. Temeer daar Roel Fernhout en Joep van der Linden, die deel II voor hun rekening nemen ook de nodige aandacht schenken aan de opvattingen die in katholieke kring ten aanzien van economische ordening leefden. Fernhout geeft een feitelijk overzicht van de Nederlandse wetgeving die betrekking heeft op economische en sociale ordening en bespreekt ook de totstandkoming daarvan. Omdat hij streeft naar een zekere volledigheid is het vogelvlucht karakter wellicht onvermijdelijk. Hier en daar leidt dat tot een onoirbare oppervlakkigheid, zoals: 'Bij planning in relatie tot economische ordening denkt men al gauw aan een dwangstelsel, waarbij het schrikbeeld van een geleide planeconomie op de achtergrond staat. We zagen al hoe dit onzorgvuldig woordgebruik van minister Vos aan

zijn voorstellen tot indicatieve planning de doodsteek toebracht.' (p. 203) Het wegwerken van Hein Vos in 1946 had warempel wel diepere achtergronden dan diens 'onzorgvuldig woordgebruik' (zie voor een uitgebreide behandeling van deze problematiek *Nederland Industrialiseert!*, Nijmegen: SUN, 1980).

In de twee kaderwetten die Fernhout voorstelt proeft men overigens de AR-achtergrond. In plaats van de bedrijfsschappen stelt hij bedrijfstakraden voor die zich dienen te beperken tot 'consensusplanning'. Daarbij echter voorbijgaand aan het feit dat die consensus nu juist steeds moeilijker tot stand komt. Datzelfde kan opgemerkt worden ten aanzien van zijn andere voorstellen voor regionale planning en centraal-ekonomische planning.

Joep van der Linden illustreert aan de hand van het tot stand komen van de Wet op de Bedrijfsorganisatie de verschillende opvattingen die daarover na de oorlog bestonden binnen de verschillende politieke stromingen. Jammer is dat Van der Linden de discussie over de PBO pas op de voet gaat volgen in 1950 en daardoor het voorontwerp-Vos te weinig plaatst in het gevecht dat direct na de oorlog ontstond over de voorwaarden waaronder het ekonomisch herstel in Nederland zou moeten plaatsvinden. De parlementaire discussie in 1950 komt mede daardoor enigszins in de lucht te hangen.

Het laatste deel van het boek is wellicht het meest interessant. Niet zozeer door het openingsartikel van Patrice Visser, dat niet veel verder gaat dan een samenvatting van de discussie zoals die in de welvaartstheorie gevoerd is en de alternatieven die door Van den Doel geschetst zijn.

Interessant is de bijdrage van Bert van Hees over Arbeidsverhoudingen op ondernemingsniveau, waarin hij de strategie van de ondernemingsleiding plaatst tegenover die van de vakbonden. Hij meent dat de ondernemingsleiding het verzet van de arbeiders neutraliseert door via agendering in de overlegstructuren de kernbeslissingen van de onderneming buiten de discussie te houden, en voor zover dat niet mogelijk is, het tijdstip van de discussie zodanig te kiezen dat de kans op aanvaarding van de voorstellen van de ondernemingsleiding optimaal is.

De geringe invloed van het personeel is echter niet alleen te verklaren vanuit de strategie van de ondernemingsleiding, maar ook uit die van de bonden. De strategie van de vakbonden is volgens van Hees volstrekt inadequaat. Het bedrijvenwerk, dat aan het eind van de zestiger jaren op gang kwam is in de zeventiger jaren door de vakbonden niet verder gestimuleerd. Integendeel, doordat de vakbondsstrategie erop gericht is de kaderleden in de OR te krijgen, wordt een autonome organisatie en de ontwikkeling van een strategisch alternatief van het personeel ondergeschikt gemaakt aan de participatie in de formele organen. De angst voor verzelfstandiging van het bedrijvenwerk binnen de bonden drijft de vakbondskaders de overleg-

structuren in, die vanuit de ondernemingsleiding opgezet zijn om te voorkomen dat er een tegenmacht van personeel binnen de onderneming ontstaat.

De oorzaak van deze desastreuze vakbondsstrategie ligt volgens Van Hees niet alleen bij het beleid van de leiding, maar vindt zijn grondslag mede in de structuur van de vakbonden zelf, waarin de *vrijgestelden* bijdragen aan de bureaucratisering en oligarchisering van de bonden. Daarnaast wijst hij op de sterke invloed van de scholing en vorming in de vakbonden, waarin wel een grote nadruk wordt gelegd op de deskundigheid, maar vrijwel geen handelingsperspektief voor de betrokkenen wordt geboden (p. 323). Dit alles leidt tot een 'ingroei' van de vakbonden in de bestaande of gekreëerde korporatieve overlegstructuren. Er moet volgens Van Hees binnen de bonden ruimte geschapen worden voor het formuleren van een tegenstrategie die er toe zou kunnen leiden dat in het 'centrale' overleg ook werkelijk alternatieve voorstellen ingebracht kunnen worden. Voorstellen van de schrijver over deze tegenstrategieën ontbreken echter. Dat is niet verwonderlijk omdat de greep van de bondsleidingen op hun leden in de visie van Van Hees zo sterk is en deze overheersing van de vrijgestelde bestuurders zo vlekkeloos, zonder enige tegenspraak, in stand gehouden wordt, dat een tegenstrategie al bij voorbaat tot mislukken gedoemd lijkt.

Het afsluitend artikel van Arthur Wassenberg is een poging de verschillende bijdragen in het boek in een meer algemeen theoretisch kader te zetten. Zijn stelling is tweërlei: in de eerste plaats is hij van mening dat het neokorporatisme verschilt van het oude korporatisme door 'een soberder symbolische presentatie, een naar beneden verschoven organisatorische inpassing, en tot slot een bescheidener beleidsinhoudelijke omspanning dan voorheen.' (p. 338) Invoering van korporatistische structuren wordt niet meer ideologisch, maar pragmatisch gefundeerd en die invoering geschiedt (mede daarom) stapsgewijs. Een tweede stelling van Wassenberg is dat de Nederlandse samenleving tot de zestiger jaren vooral horizontaal gesegmenteerd was (verzuiling) en dat de sociale beheersing plaatsvond op basis van horizontaal overleg der verzuilde elites. In de zeventiger jaren *kantelt* deze pacifikatie-demokratie doordat de economische structuurkrisis geleid heeft tot een 'separate institutionalisering van drie niveaus van beleidsaggregatie'. (p. 358) Met andere woorden, waar vroeger de tegenstellingen tussen arbeiders en ondernemers veelal binnen de protestantse en katholieke zuilen overbrugd werden, vindt tegenwoordig, nu deze zuilen nauwelijks meer functioneren, het overleg plaats op drie, van elkaar gescheiden, niveaus: er is overleg binnen het bedrijf, op het niveau van de bedrijfstak, en

op landelijk niveau. Deze drie niveaus noemt hij mikro-, meso- en makro-niveau. Doordat het overleg op mikro- zowel als op makroniveau steeds meer geblokkeerd raakt, ontstaat er een toenemende druk op het meso-niveau. Op dit meso-niveau worden de problemen opgelost in een semi-stabiele, improviserende 'negotiated' orde. 'Het meso-niveau ontstaat van crisisgeval tot crisisgeval, evenwel niet zonder patroon of regelmaat doordat strategische leereffekten optreden en de rollenspelers gaandeweg parallele en reciproke crisistaxaties en crisisbenaderingen gaan delen.' (p. 362) Wassenberg noemt deze situatie *incrementeel corporatisme*: Het overleg tussen arbeiders en ondernemers loopt binnen het bedrijf gemakkelijk vast omdat arbeid en kapitaal hier oog in oog staan. Op landelijk niveau leidt politisering van de arbeidsverhoudingen al snel tot een deadlock. Wat overblijft is de mogelijkheid om op bedrijfstakniveau tot afspraken te komen.

De bijdrage van Wassenberg is verreweg de meest interessante van de bundel en is vooral meeslepend voor diegenen die, zoals ik, niet ongevoelig zijn voor een zekere mate van woordakrobatiek. De barokke taal die Wassenberg gebruikt benadrukt echter dat zijn begrippen vrijwel zonder uitzondering slechts metaforische betekenis hebben. Van theorievorming in de strikte zin van het woord kan zodoende geen sprake zijn. Het is dan ook geen valse bescheidenheid als Wassenberg aan het eind van zijn betoog vaststelt 'dat de redenering om een aanzienlijk grondiger theoretische onderbouwing vraagt dan hier geboden kan worden'. (p. 362)